

dige provincie Limburg, ook lang na de eerste vijf generaties, die het eigenlijke onderwerp van het hier besproken boek vormen. De andere overstap naar Nederland volgde pas in de achtste generatie: Johan van Pallandt († 1562), die in de ridderschap van Zutphen werd verschreven en in 1537 scholtus van Zutphen was. Door zijn huwelijk met Elisabeth van Rechteren kwamen onder andere de heerlijkheden Voorst en Keppel aan hun zoon en daarmee werd het echtpaar de stamouders van het nog steeds bloeiende geslacht Van Pallandt in Nederland. Voor wie zich wil verdiepen in de geschiedenis van de graafschappen, later hertogdommen Gulik, Kleef en aangrenzende gebieden is het onderhavige werk een uitgebreide bron, die ondanks zijn uitvoerigheid toch aangenaam leesbaar is.

O. Schutte

¹ D. Schwennicke, *Europäische Stammtafeln*, Neue Folge (Berlijn-Marburg, 1980-), VIII, Tafel 63-67.

DE OPGANG VAN EEN HOLLANDS RIDDERGESLACHT

Bert Koene, *Voor God, graaf en geslacht. De kroniek van de ridders van Assendelft* (Hilversum: Verloren, 2005, 232 p., ill.)

In 1953 publiceerde F.A. Holleman, rector te Breda, zijn boek *Dirk van Assendelft, schout van Breda, en de zijnen*. Zijn aanvankelijke drijfveer zal wel het ophelderen van een stuk plaatselijke geschiedenis zijn geweest. In de Grote Kerk van Breda bevindt zich een monumentaal gedenkteken voor de in 1553 overleden schout en

zijn echtgenote. Deze Dirk van Assendelft was een jongere zoon uit een Hollands riddermatig geslacht. Over dit geslacht handelt het boek van Koene. Het valt niet uit te sluiten dat ook in dit geval plaatselijke oudheden de interesse van de auteur in het geslacht hebben gewekt. Ook in Haarlem bevindt zich een imposant grafmonument voor een lid van de familie, in dit geval voor de in 1486 overleden Gerrit van Assendelft.

Belangrijker voor het boek was het voorhanden zijn van schriftelijke bronnen. Ook die bronnen houden voor een deel verband met de aandacht van de Assendelfts voor wat na hun dood moest gebeuren. In 1412 sloot Barthoud van Assendelft een overeenkomst met het johannieterklooster te Haarlem met tal van regelingen voor zijn zieleheil. Deze overeenkomst creëerde een nauwe band tussen de Assendelfts en de Haarlemse Jansheren. Het cartularium van de laatste bevat zodoende allerlei gegevens over de Assendelfts, onder andere een afschrift van ridder Barthouds testament. De tweede bron is een cartularium van een latere Gerrit van Assendelft, waarin hij alle oorkonden waaraan zijn familie rechten en aanspraken kon ontleen, liet afschrijven. De erfenis van deze Gerrit werd na zijn dood in 1558 betwist. Een eeuw procederen leverde een interessant dossier op, dat ook bewaard is gebleven. De geschiedenis van het geslacht Assendelft is daarmee relatief uitstekend gedocumenteerd. Dat alleen al rechtvaardigt een nadere studie.

Aanvankelijk bezaten de Assendelfts enkel het schoutambacht van Assendelft. De eerst bekende vertegenwoordiger is een Gerrit die hiermee in 1313 door graaf Willem III werd beleend. Hoogstwaarschijnlijk betrof dit al een herbelening. Daarnaast bezaten de Assendelfts allo-

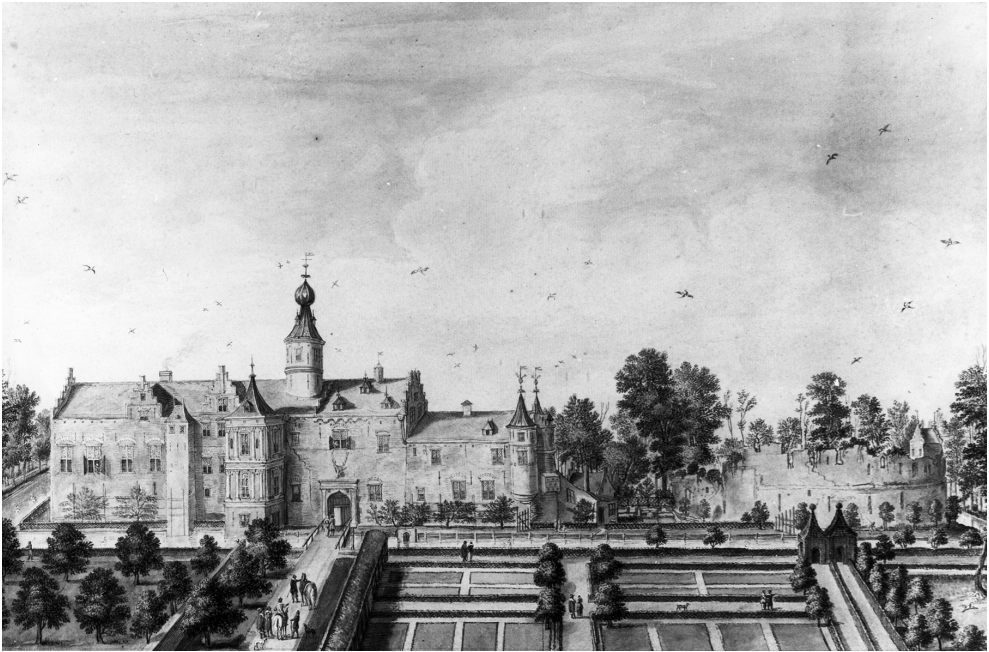
diale goederen in de omgeving, waaronder het huis Assumburg. De werkelijke opgang van het geslacht begint met bovengenoemde Barthoud van Assendelft. Deze huwde rond 1400 met een bastaarddochter van hertog Albrecht, graaf van Holland. Bij wijze van huwelijksgift schonk Albrecht bij die gelegenheid aan Barthoud de hoge heerlijkheid van Assendelft als onversterfelijk erfleën. De familie Van Assendelft drong daarmee door tot de leidinggevende geslachten van het graafschap. Barthoud werd onder meer lid van de Raad van Holland, baljuw en rentmeester van Kennemerland en West-Friesland, en lid van de exclusieve Orde van de Hollandse Tuin. Aan het einde van zijn leven werd hij weliswaar uitgerangeerd omdat hij een trouw partijganger van Jacoba van Beieren was geweest, maar dat verhinderde niet dat zijn familie zich in het centrum van de macht van het graafschap wist te handhaven.

Daarbij verstonden de Assendelfts de tekenen des tijds. Barthoud zelf kwam uit de traditie van militaire dienst en had verschillende veldtochten meegemaakt. Zijn opvolgers werden typische ambtsadel, afkerig van partijenschappen en met een carrière vooral gericht op het bestuur. Barthouds neef en opvolger Gerrit was de eerste die een universiteit bezocht, die van Keulen. Hij was 33 jaar lang lid van de Raad van Holland. Ook hij zond twee zoons, Jan en Claas, ter universiteit, in hun geval Orléans, en ook zij werden raadsheer. Deze ontwikkeling culmineerde in de carrière van Claas' zoon Gerrit van Assendelft, die dertig jaar lang president van het Hof van Holland was en daarmee een centrale figuur in het Habsburgse bewind. De Assendelfts etaleerden hun status nadrukkelijk, al kan men zich afvragen in hoeverre hun gevoe-

ligheid op dit punt, zoals die onder andere tot uiting kwam in de praalgraven en het cartularium van president Gerrit, tevens wijst op onzekerheid.

Op ander gebied ontving president Gerrit een ernstige smet op zijn blazoën. Als student in Orléans had hij in jeugdige onbezonnenheid een herbergiersdochter getrouwd. Toen deze Catharine le Chasseur later in Den Haag opdook, werd hij gedwongen met haar te leven. Het huwelijk liep op de klippen en Catherina werd later wegens valsemunterij terechtgesteld. Gerrit besloot daarop de zoon uit dit huwelijk (Claas) te onterven. Hij verwierf een desbetreffend privilege, maar Claas wist zich na zijn vaders dood (in 1558) toch van de erfenis meester te maken – een verhaal dat overigens al eerder is verteld. Koenes relaas eindigt met Claas' kinderloos overlijden in 1570. Aangezien kort daarop de Opstand alle verhoudingen in Holland overhoop gooide, is dit inderdaad een logisch slot.

Koene is op zijn sterkst waar hij de plaatselijke verhoudingen blootlegt. Wie wanneer met wie getrouwd was, welke buitenechtelijke relaties een bepaalde heer van Assendelft had, hoe de status van de heerlijkheid Assendelft zich ontwikkelde, wordt allemaal minutieus uitgevlooid. Koenes belangstelling gaat in het bijzonder uit naar huwelijken, testamenten, en familie-aangelegenheden. Dat levert belangwekkende gegevens op. Huwelijken en bezit vormden toch de basis van de macht van het geslacht. Behalve uit de genoemde cartularia en processtukken put Koene uit een grote verscheidenheid van andere bronnen. Hij spreidt daarbij een grote kennis ten toon van de geschiedenis van middeleeuws Holland, in het bijzonder Kennemerland. Hij weet bovendien helder uit te leggen. Ook iemand die in middeleeuwse toestanden

Het Huis te Heemskerk omstreeks 1630. Gequarelleerde pentekening door Jan ten Compe naar J. van de Velde (circa 1750). Het Huis was in de vijftiende eeuw geruime tijd de woonstede van Jan van Assendelft (foto; eertijds Collectie Gevers van Marquette)

minder goed thuis is, zal dit betoog goed kunnen volgen.

Wel beperkt het verhaal zich grotendeels tot enkele hoofdpersonen. Jongere zonen worden vaak nogal terloops of zelfs helemaal niet behandeld, zelfs waar dat zonder veel moeite mogelijk zou zijn geweest. Zo is het merkwaardig dat de jongere broer van de president Gerrit van Assendelft, de schout Dirk over wie Holleman zijn boek schreef, in het verhaal helemaal niet voorkomt, behalve voor zover als hij in het testament van zijn vader wordt genoemd (p. 149). Hoewel we dankbaar moeten zijn voor het vele werk dat Koene gedaan heeft, is dit toch wat teleurstellend. Een adelsgeslacht als de Assendelfts vormde een samenhangend netwerk. Wie het wel en wee van de hoofdfiguren wil begrijpen,

zal zich ook moeten verdiepen in de gevoerde huwelijkspolitiek, de gesloten allianties en de carrières van meer verwijderde leden van het geslacht.

Ook de bovengewestelijke verhoudingen zijn niet Koenes sterkste punt. Dat breekt hem in het bijzonder op wanneer hij de zestiende eeuw bereikt, wanneer Holland inmiddels deel is geworden van het rijk van Karel V. Om zich in hun positie te handhaven, hadden de Assendelfts bescherming nodig in de hoogste kringen. Koene doet echter geen poging zulke patronageverhoudingen op het spoor te komen. Gerrit was als president van het Hof van Holland formeel een provinciaal ambtenaar, maar hij had te maken met hoge edelen en ambtenaren aan het Brusselse hof. Zijn politieke en bestuurlijke carrière moet worden begrepen bin-

nen het kader van het Habsburgse staatsverband. Misschien om die reden wijdt Koene aan deze aspecten amper aandacht. Alle aandacht is op Gerrits huwelijksleven geconcentreerd. De vragen naar betekenis en invloed van het geslacht worden hier wel erg opgeofferd aan de *petite histoire*. En, ironisch genoeg, juist omdat Koene aan het bestuurlijke functioneren geen speciale aandacht schenkt, ontgaan hem ook nieuwe gegevens over Assendelfts huwelijksproblemen.

Koene kan het niet laten zich af te vragen onder welke omstandigheden het huwelijk tussen Gerrit en Catherina gesloten werd en hoe lang het paar het in Orléans samen heeft uitgehouden, maar moet toegeven dat dit speculatie blijft. Er bestaat echter een bron waarin president Gerrit hier zelf informatie over geeft, namelijk zijn repliek op de aantijgingen van zijn collega Snouckaert uit 1555. Koene kent de episode, maar alleen uit de literatuur en heeft duidelijk niet de bron zelf geraadpleegd. Gerrit verklaarde hier onder andere ‘dat inde maent van may anno xvc ende zeven, hy wesende vande oudde van xix jaren op Ste Agneten dach daerte voeren binnen de stadt van Orleans getrouwt zoude gehadt hebben inde midernacht voor die kerckdeure, daertoe hebbende eenen capellaen propyz ende greeet, zyn voirn. huysvr., wesene doen ter tyt jonge dochtere woonende ten huysse van haren ouders, in meeninge om met haer te converseren; Ende eenen halven nacht by haer geslapen hebbende, hadde terstont kennesse ende berauv gecregen, ende vertrack des anderen daegen [van Orleans] naer Hollant, met haer diversche stipulatiën gemaect hebbende ende onder andere dat zy hem nyet volgen en zoude, behalven zekere jaerlycxsche pensioen die hy haer toegeseyt

hadde.’¹ Het is duidelijk: het was nooit de bedoeling geweest dat dit huwelijk publiek zou worden. Als Catherina niet zo eigenzinnig was geweest, hadden we er waarschijnlijk nooit van gehoord en hadden we ons enkel afgevraagd waarom heer Gerrit niet (of eventueel zo laat) getrouwd was.

Zo’n onverwacht doorkijkje biedt wat dat betreft een waarschuwing dat er ook elders heel veel onder de oppervlakte kan liggen. Ikzelf vraag mij bijvoorbeeld af, gezien de staat van het huwelijk van heer Gerrit, of zijn wrok jegens zijn zoon Claas, waarover Koene zich (niet als eerste) verbaast, niet daardoor was ingegeven dat hij gegronde reden had te geloven dat Claas onmogelijk zijn zoon kon zijn. We zullen dat nooit weten, want de persoonlijke en familiale eer van Gerrit van Assendelft zouden nimmer toelaten ook maar de schaduw van een suggestie in die richting openbaar te laten worden.

Samenvattend, we hebben hier te maken met een waardevolle geschiedenis van de opgang van een Hollands riddersgeslacht. Uiteindelijk wordt het geslacht zo machtig dat het de grond waar de auteur zich thuis voelt, ontstijgt. Dat schiep natuurlijk een dilemma, maar het zou wat vreemd zijn geweest om juist de coryfee van het geslacht daarom niet te behandelen. Het spektakelstuk van Gerrits huwelijk weglaten zou welhaast onvergeeflijk zijn geweest. Niettemin, de waarde van het boek ligt vooral in de behandeling van de eerdere leden, van de overgrootvader en de grootvader van de president.

Rienk Vermij

¹ Algemeen Rijksarchief Brussel, Archief Grote Raad van Mechelen nr. 860, f. 573-574. Het stuk bevat ook verder interessante details, onder meer over de valsemunterij van Gerrits vrouw.